

Волинь *)

V

Зараз по обіді пішов Матвій до першого свого тестя Юхима. Йти треба через ліс, вируб, поле. Скрізь грубо снігу. Ні тобі стежки, ні сліду... Борхайся по коліна в ціліні.

За годину, був він коло Юхимового хутора... Тут пусто, тихо. Світить сонце. Майже весь хутір занесений снігом. Величезні залити дивовижними верзерунками нагадують застиглу поверхню збуреного срібляного моря. Високий дощаний частокіл оточує садок та забудівлі. Біла, мурована, крита зеленою бляхою хата. Добра на камінних стовпах клуня. Муровані хліви.

Коли Матвій увійшов на двір, коло комори зашарпався на ланцюгу здоровенний псюга.

Довгий від комори до стайні дріт і собака видно в ночі до нього припятій, але тепер він привязаний лише коло своєї будки коротким ланцгом... Zobачивши Матвія, кудлатий псюра наробив лементу, ніби йому за це бозна скільки заплатили.

На це вибігла з хати вихованка Юхима, найстарша Матвієва дочка Катерина...

— Ой, тато! — вигукнула дівчина. — Чи ти, Босно, замовкнеш?!.. Ану, мовчи! Пішов геть!.. Ходіт, ходіт, тату!.. Що там у вас? Усі здорові?

Матвій не мав що так розходитися. Він входить у сїни, обтупує з чобіт сніг, обмітає їх віничком... Юхим вже видно з хати почув Матвіїв голос і відчинив з кухні двері...

— Ооо, кого я бачу?!.. Оце так, оце так!.. Ну, заходь, заходь!..

І він щиро, сердешно радів, згучно сміявся, потерав руки... Дідура лічив уже зо сімдесят, але виглядав ще чепко й обіцював довго бодворитись... Бороду свою підстригав. Вуса також... Чуприна, правда, шаповата, але колісь видно була вона русява, тому не дуже помітно сивим... Підібрав він її у гарну, опрятненьку стрішку, по старосвітському. Дідом навіть не випадало його звати.

— Оце ти до речі прийшов — і старий залився роскоти-стим сміхом... Міцно потиснув широченну тверду Матвієву долюню: —

— Катерино! Мерщій батькові меду... Сиджу ото, куняю над книжкою... Виписав, знаєш, нову пасічницьку книжку... Там вичитав нові зразки вуліїв... Думаю собі завести... Та сідай же!.. Скука у нас тут на тих Клопах... Ну, що там у тебе...

— Ет, махнув Матвій рукою. Стара біда, а до неї й нова чіпляється...

Оповів про свої купівлі, камінь, а далі і до Володька...

*) Гл. „Дзвони“ чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932: 1, 4, 6—7, 8—9 і 10 1933.

...Лазило, лазило... Ото, знаєте, лід перед хатою... Наженеться туди отого воріння з семінарії, та хіба малого втримаєш. Пішов, промерз, а тепер ледви чи й вичухрається... Лежить як головешка... Ноги відняло, не їсть...

Невістка, Климова жінка, колише дитину. Прийшов Клим. Це старший Юхимів...

Він хотів було „на школи“ йти та не витримав, щось в голові замотичилось і мусів на півроку до жовтого дому послати... Кара за нюхання з нечистим, — казали люди... А молодшого Івана дома не було. Цей парубкує... Масляна, то ж пішов до Дерманя „колодку“ котити, та ось уже скоро тиждень, не приходить...

А Клим толковий парубок. І вчився не зле. Та якось раптом... Кажуть ніби то залюбився у попівну. А сам він не дуже назовні. Рижоватий, худощавий. От вона й не захтіла мужика. А той не знайшов нічого іншого, як збожеволіти. Дивні бувають люди... А Юхимові так хотілося „їх“ в люди вивести... Іван теж вдався... Що його не попобився.., Де-там!.. Втік зі школи і шабаш. Найшов у Дермані якусь драбину (аби хоч дівка) і лазить до неї скоро рік. Хай би вже хоч женився.

Мало мав Юхим радости з дітей. Одна дочка була, вийшла заміж і нагло померла. Єдина втіха — Катерина. Цю взяв і виховує. А стара його також вже давно покинула... Уже либонь років вісімнадцять буде...

Зятя свого Матвія любив, поважав і шанував.

Зійдеться — не наговориться. А розмови все живі, толкові. Не то, що з іншим вертихвостом все про чарку та тютюн. Цей ще хлопцем молодим сподобався Юхимові, а мав він всього дев'янадцять літ.

Сьогодні, але, не до розмов. Смутні Матвієві вісти чіпнули за живе і Юхима...

Що ж... Він піде... Може він що порадить... На віку траплялось досить бачити... А тим часом деяких трав зі собою захопить... Трави бувають дуже цілющі. З них і ліки роблять... У Юхима, ще від бозна коли, лежить на полиці груба, в шкірянім вязанні, книга: „Целебные растения“...

Він вірив, що „Бог мудро будував наш світ. Дав він хоробу, але і лік від неї. Все потрібне, все на місці. Збагнути мудрощі великого творіння — значить вірити у велику доцільність усього, що дав нам Найвищий Творець“ —

...і вірний своїй філософії, він стійко і мужньо зустрічав всяке горе, так само як і радість, шукаючи нової рівноваги...

Знов борхня снігом через поле і ліс. Криваве сонце спадало за лісову стіну. Легкий, гострий вітрець стриже поверхню снігу, розчісує віти сосон та старих беріз, шумить і дбайливо засипає сліди...

Коли Матвій з Юхимом прийшли — Володько спав... Червоний з виснаженими устами.

— Їв він що? — питає Матвій.

— Та лемензнув як кіт, кришку булки з молоком... — відповіла мати.

Юхим оглядає хорого, мацає його чоло.

— У вас тут холодно. Ти б натопила, Насте. Для хорої дитини це шкодить... Я ось тільки огріюсь, а там бачитимем... — каже Юхим.

А огрівшись, він попробував пульс малого.

— Ну, Матвію — сказав старий по часі. З хлопцем не жарти. Він простудився. Ледви чи я тут що пораджу. Тре буде дохтора. Де це він так промерз?

Матвієві уста скривились.

— Мені, каже він, треба б узяти добру запруту та спитати он ту стару. Коли б її звів кілька разів по плечах, тоді сказала б, де він промерз. Напевно на лід хлопця пускала...

— Людоньки, людоньки, тошніє Настя. Дітиська досихають на печі і...

— То, різун в твою-ма', тепер хай догниває в постелі — гукнув сердито Матвій.

Мати в плач: — коли б воно яку одежину путню, чоботи — мало, то б цього не було. Не можу ж я, щоб їх воші на печі догризали.

— Коли б, коли б!.. — А ти не пускай на холод... Я тобі це сто разів казав, але поки не відчує цього твоя спина, ти не послухаєш.

— Втихомирся, Матвію — вмішався Юхим. Криком справи не поправиш...

— Але ж, стоболів його-ма' злість бере. Кажеш, говориш, наказуєш. Ніби горохом об стіну. Ніколи, зволата, не послухає. Казав: гляди мені не пускай дітей на двір. Ні. Не послухає... — Мовляв, що то я не — не я попава свиня зроблю по своєму... А тепер маєш. Добре воно сказати — до доктора. А де то тих грошей наберешся?.. Та й народ тепер нінащо зійшов. Бувало, як я був малим хлопцем, то по снігу босі бігали і нічого. А тепер — дивись...

Ет... — і Матвій сплюнув.

Настя почала хлипати...

— Але, Боже мій... — розважав Юхим... Сваркою та плачем, діти мої, найменше собі допоможете...

— Тошненько мені та нудненько мені... Снилось мені, людоньки, таке всяке... Сниться, знаєте, що зі старим йдемо коло млина греблею, а за нами й воно бігло. Біжить, жєбонить, як курка. І тут зненацька, як зірветься хуга! Вода в ставу піднімається, рве греблю, міст, і разом з тим забрало нашого малого. Боженку, що я наболілась тої ночі. Ото, знаєте, бачили, як тоне дитина, а тут ноги ніби закам'яніли і поворухитись не можна. А вода брудна, брудна... Господоньку, Господоньку! Що то буде.

... і Настя перехрестилась.

А ті сни, Насте, бабські забобони... Хлопець, видужає...

Матвій дещо охолов. Йому також снився прикрий сон, мовляв, верзлося чорт зна що... Ніби з нею (і тикнув пальцем на Настю) стоїмо над глибокою криницею. А цей он малий нахилився в криницю і на наших очах шубовснув у воду. А криниця, сяжнів двадцять глибини.

А то верзеться часом. Але ви напувайте його липовим цвітом з медом... Якщо не маєте, то Катерина принесе...

Настя перебиває: чому то не маємо. Маємо. Дяка вам за пораду... А може його почаївськими мощами обкурити та масло-святіє справити.

— Ну то вже аж опісля, Тим часом не обкурюйте, і не ведіть до церкви. Йому треба тепла...

Настя заметушилась. Не було навіть чим почастивати гостя. Щось там було дрібочок старого сала в бодні, але ж ще прийдуть свята — Великдень. І тоді закортить поскоромитись... До того саме тепер маслянка. Настя поставила на полумиску грудку солоного сиру та з ложку масла...

— Вибачайте за таке прийняття... Так, чуєте, витратились, так витратились що Господи...

— А мені чого ще треба? Що ви за люди... Хіба я не знаю вас, а ви мене? Ось треба йти, поки ще не зовсім ніч...

І Юхим дійсно хутко відійшов, не дивлячись на те, що Матвій затримував „посидіти“. Він ще раз оглянув хорого, порадив лікаря, або принаймні хвершала і пішов.

У понеділок, йдучи ледь-світ до каміню, Матвій міркував: „і як його в повітрі до того лікаря?“. Останні копійки, навіть зароблені коло каміню одніс Григорчукові, ще й боргів наробив. А тепер їх сплачуй, проценти сплачуй, податки плати, штрафовку *) плати, а де його в нечистого того гроша наберешся. Хуга ще до того зірвалась. Сніжить, мете, віє... Вивези дитину в таку пору на поле... Та це ж певна смерть.

Одначе, коли ввечері вернувсь до дому, на душі у нього стало відрадніше. Володько міг уже розмовляти хвильку, піднімався, щоб посидіти, та їв. Не міг лишень звестись на ноги. Вони стали зовсім нечутливі. Порою ж відчував великі болі і навіжено янчав. Матвій порішив з поїздкою до лікаря зачекати.

А може воно само перестане, аж поки чоловік дещо з боргів обчухрається.

І так плили дні за днями — тяжкі, безрадні, одноманітні на безлюдді.

Володько лежав. Ноги його попухли і він не міг ними ворухнути. Часами біль добералась до серця, але він ціпив зуби, щоб не янчати, бо мати кожного разу починала, хоча і крізь сльози, допікати йому за непослух: — ая, дитино, дитино! Наробило ти мені бідоньки, наробило. Ночі мої, сон мій, спокій, мої тяжкі болі! А чи ж я тобі не казала? А чи ж я тобі не наказувала? — Сиди в хаті! Батько сердитий, мороз на дворі,

*) забезпечення.

одежки людської біг-ма. Ні. Не послухає. Ось маєш. Ось лежиш ти в подушках, а у серці моїм гарячий камінь. Ох, треба було тебе бити, ох треба було.

Володько волів сто раз гірші терпіти болі, ніж вислухувати оті матірні вичитування. Він терпів. Він курчився нераз з болю. Часами довгими безсонними ночами лив пекучі сльози від душі і серця, що палали огнем, якого не згасиш.

Знає він, що матері біда. Лихо, нужда, нема кому допомогти. Хвидошисько один замурзаний на печі, але що він? Їсти тільки кричить. А матері і худоба, і води наноси, і дров наготуй, і звари, і Володька опорай, на руках на двір виносити треба, на другий бік обернути.

З часом від лежання пролежні у малого поробились. Рани гнійні. Поприлипає сорочка до спини; хоч ти всіх святих на ратунок клич. Треба було відмочувати, відривати.

Після таких відмочок хлопець лежав на подушці — блідий сумний аж прозорий з заплющеними очима, а на чолі у нього краплі холодно поту.

Мати зложить руки, а сльози у неї горохом сиплються. Згодом і сліз не стало, а сухий плач ще болючіший.

На третьому тижні Володькового лежання поробились у нього на стегнах великі нариви. Почало гнити, текти. Витікало багато матерії і у хаті від того прикрий запах. Мати не встигала міняти підстилок; ще гірше ніж з малою дитиною.

Страшні болі терпів малий, як моральні, так і тілесні. Очі його, мов рани... Веселість і огонь радості зникли з них на завжди. Сипьота їх злиняла, а лучистий зір притупів, прибитий виразом страждання. Коло нього і над ним одні і ті ж осоружні вигляди. Темна, закіпчена, з ребрастих липових дощок стеля, на якій Володько уяву свою розпускав, малював на ній картини привабливих краєвидів, людей, звірів. А коли кришку вщухала біль і змагалась сердечна мука, він навіть мріяти починав. Видавалось йому — далеко обсаджена тополями дорога. Над ним небо глибоке і тяжке, ніби мармурове склепіння. Перед ним сходять могутнє, ярке і мов кипяча кров, сонце, а він живий, щасливий зі здоровими ногами, йде, біжить і співає гимни, чи молитви. І птахи при цьому співають, і рикають в лісах звірі, і земля радіє, вливає промінь сонця і його спів, тішиться і паланіє соромом радості та краси.

Зате страшні були безсонні ночі. І тихі ночі, і біль разом з мороком, наповзала на нього. Кожний нерв бренив бодем. Голова повна рідкого клепочучого мозку. Оченята западали, а кров, що порою переставала омивати ранені перетяті жили, бурилась, приликала до мозку. Він чув під собою мокроту з ран, але боявся будити натомлену матір. Вона і сама по кілька разів прокидалась, стогнала, міняла під Володьком підстилку, христила його. Це безперечно заважало батькові, але він завше так був натомлений, що спав мов труп на бойовищі. Хай там громи бють, гармати ревуть... Міць його сну подібна міці граніту. Лиш подих

ранку і перша соняшна зірниця могли старого підняти. Вони крушили його сон. Вони зводили натомлене тілісько, одаровували його стогонами, болями. Старий тримався за криж і зводився... — Ох, ох, ох!..

Все це Володько бачив і чув. І тоді болі батькові долучались до його власних, навіть глушили свої. Він бачив, як поволі зводиться батько, надягає одяг, наборсує постолі з волоками, йде до цегрика і набравши квартиру води, миє правою рукою твар, очі, а лівою тримає квартиру. При цьому він так обережно нагинається, бо спина мов кіл. Її не легко зігнути. У ній тисяча кольок сидить. У ній всі ломи, грабки, сокири, пилки. Це вони там колють, ріжуть, тріщать.

А мати ще раніш, ніж батько встає. Вона ж мусить, поки „він“ відійде, чогось теплого спартолити. Вона наготовить для „нього“ в кошіль на цілий день...

—о—

Уже в березні починає весна. Дихне тепліший вітрик і сніг не переносить його пристрасти. Сонце без страху, отверто заливає віконця, а промінь його мов стріли диких вояків засипають хатину. Два стовпи куряви, мов дві похилі вежі чавлять тягарем своїм хорого. Синя латка на небі наново перемальована.

Ах, яка та весна! Ах яка радість! Володько сонце зустрічає і проводить. Хвидот більше коло вікна стирчить, а Володька заздрість бере. Батько швидко роботу у каміньоломнях полишить, бо земля розтає і може трапитись нещастя.

Весна і на хорого вплинула. Уже до Великодня йому значно покращало. Принаймні з ран не текло, та міг, коло його підперти подушками, кришню посидіти, а від цього почали пролежні гоїтись. Йому сповнилось сім років, тому мусить перший раз йти до сповіди та гріхи свої сповідати. Але для цього не було часу. Сніг не забарився злинути. Матвій що Божого дня в полі та в полі. Часу не має, щоб коні запрягти та одвезти малого до церкви, а нести такого не понесеш... Як не як, до церкви сім верстов.

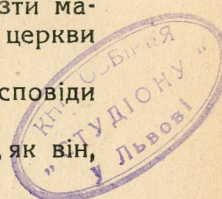
— Не буде ж дитина, через якусь там роботу, без сповіди та Причастя, — гризеться Настя.

А Матвій відповідає: коли б не всі ми стільки гріхів, як він, мали, то й попів не треба б було на землі.

Однак Матвій вбрав все таки хвилинку, (був, здається, якийсь присвяток) запряг коня в драбнячок, намостив досить м'якої овсяниці, окутав Володька кожухами і повіз до церкви.

Незабутня, чарівна хвиля! Якийсь величний, новий світ узрів малий страдник. Храм. Скільки тут простору, святости, розкішних, повних божества картин!

Церква видалась Володькові безмежно високою. Ледви сягає зір до склепіння бані. Там великий образ могутнього Бога-Саваофа з золотим сонцем на чолі, що розсипає на всі сторони пучки святого проміння. А навколо ріжні святі картини. Володько

ще не знав їх. Пізнав між ними тільки постать Христа, що скрізь відрізнялась від інших якоюсь ясністю і привабливою простотою. Всі святі бородаті, здебільшого лисі. Одяг на них дивний, якісь полотна не одяг, а на ногах сандали. Деякі образи захоплюють своїм змістом. Он, наприклад, Ісус Христос на осли до Єрусалиму їде. Багато люду. Всі видно гукають, радіють, вимахують руками, зривають свої одяги і кидають по дорозі пальмові гілки. Але Христос сумний. Він їде туди, де чекає його мука і смерть.

Ця картина особливо подобалася Володькові. Він ніколи, ніколи не забуде її... її такою, якою бачив у своїй сільській церкві, коли було мало люду, пахло ладаном, бамкав дзвін на горі, і дзвінка луна розсипала під склепінням бані однотонний спів церковного хору.

Малий сидів на ослончику, весь закутаний у різні лахи. Йому боляче і холодно. Він починає тремтіти, а очі його наливаються каламутним сумом і сходить одна по другій сльоза.

Боже! Боже — думає, він дивлячись на скривавлене обличчя Христа у терновому вінку на образі. — Ти бачиш мої страждання. Я вірю, Боже — допоможи мені!..

І біль, здавалось, ушухала. Ах! Чи то лиш я терплю? — „Я мушу терпіти, бо кров моя неспокійна, а тіло моє не від мира сього“ — говорив Володькові Христос.

Тоді Володько зовсім забував свою біль. Забував і лише шкода було чогось. Острах западав у душу. А що я залишусь калікою? Без ніг? Чи встану я ще коли? Чи пройдуся нашими луками, полями, лісами? Чи слухатиму радісний голос життя? Чи побіжу по стежці, втоптаній, гладенькій? Чи різатиму вітер — вітрогоне ти, казали бувало мама... Ааа!..

І мати була тут же побіч. Вона стояла навколішках перед великим образом Пречистої Матері і молилася. Перед образом висить велика зі шклянними різнобарвними френдлями лямпадка, а в ній мацісінський вогник блимає. Барвисті шкелка відблискують барви. Володько дивиться на темновате обличчя Матері великого Сина і зрівнює його з обличчям своєї... О, Боже! Яка подібність... Тільки що „вони“ — мама багато сухіші, багато чорніші... Але вираз очей... Ні, Володько ніколи не забуде виразу очей страждаючої Матері!..

А батько стоїть оподаль. Правиться якась Служба і він слухає її. У нього нахмурене високе чоло, великий злегка горбатий ніс у профіль, кудлаті настовбурчені брови, невидимі впалі очі та досить довга густа чорна, ніби сталева, борода!..

О, батько є завжди батько. Навіть тепер, тут, у церкві, перед обличчям примирення і святости. Ні один образ не нагадує Володькові подібності батька. Чи молиться він? Невідомо. Але час від часу він клав на себе широкого хреста не похитнувши навіть головою.

Люди прибувають. Через велечезні вікна вриваються похилі кольони соняшного світла. З хорів несеться перший спів. Во-

лодькові чується тепліше. Тонкі, оголені його, вимучені нерви бреньять тисячами відгуків і йому порою хочеться зіскінути з ослону, припасти до шерсткого каміню помосту і ридати:

„Да ісправиться молитва моя
„Яко кадило пред Тобою...

Довго, довго тягнеться Служба. Володько втомлений, розчулений. А коли вийшли люди і в церкві стало згучно і порожньо, зобачив коло себе матір, батька... Вийшов піп у чорному одягнутий з хрестом у руці, Малий хлопчина тримав великий таріль, а на ньому різні речі. Батько підніс Володька враз з ослончиком до престолу і тремтячий Володько почав сповідати перші свої гріхи.

— Чим ти згрішив? — було першим питанням попа російською мовою.

Володькове серце стиснулось і голос засікся. Він мовчить. Він не знає, чим згрішив, які гріхи можуть бути. Він Хвидота спокушував на різні вчинки. Пригадав річку, млина, корови, казки... Все то гріхи. За все його бито, за все, що він зробив. Сказати це?.. Скажи!... Але скільки він не силився виговорити хоч одно слово — не міг. Священик допомагає:

— Не слухав батька, матері? Заздростив? Не молився перед сном чи рано Богу? Не постив у середу та п'ятницю, лаявся поганими словами?

Ах, він пропав! Він згинув. Він великий грішник. Все це було і Володько тиснучи останні вибухи плачу не витримав і великі гарячі сльози полились з його очей, потікли по щоках і капали на престолі...

— Ні! — Майже викрикнув Володько. Йому хотілося і ще щось сказати та було пізно. Сповідь скінчилась, а почалось маслосвятіє.

Він мусів був розціпати свої одяги і при цьому було йому соромно. Йому мазали оливою плечі, груди, чоло. Він силився витримати всі ці тортури, хоча всею душею прагнув їх закінчення. Він втомлений, вимучений. І коли їхали до дому, почув сильну душевну слабкість і знов заплакав...

— Чого він реве, той бельбас — майже сердито каже батько.

А бельбас ревів тому, що не міг виконати попової кари, яку на нього наложено: — піди, стань на вколішки перед Матір'ю Божою і вибий десять поклонів.

— Мамо — шептав тоді Володько. Я не можу піти... Я не можу стати навколішки...

Тепер їдучи Володько пригадав це і заплакав... Вони кпляться з мене... Тільки мама одні... Мама сказали: — не треба. Я сама помолюсь за тебе... — І повний великої вдячності він знайшов матірню руку, стиснув її. Мати відчула той потиск, зрозуміла, пригорнула і вимучений хлопчина заснув.

Сон був так міцний, що малий навіть не прокинувся, коли його дома зносили до хати.

Скоро запав вечір, а Володько все не прокидався. Мати весь час чапіла коло його постелі і молилась. На дворі віяло весною, світив молодик...

До Великодня з сійбою закінчили, бо Свято припало пізно. Що там тієї роботи. Зо три чотири дні і шлюс... Але найтяжчі злидні налягали тепер на плечі Матвія. Міцні вони, але не втримували тих тягарів. Голод зазирає до віконцяг його хати. А тут весна, свято, сходить хліб святий, зеленіє луг, витикається стрілками очерет, а корів не має. Одна хвостина залишилась на подвірю та пара кінських шкур.

Батько сяде коло столу, загисне твердими долонями своє широке обпечене сонцем та вітром чоло і думає. Працюй, працюй, мов той каторжник, борися зі злиднями, ломи кості, а що маєш? А тут оті блазні, отой хорий. Так би й розбив голову... І на якого біса було женитися. Що робитимуть діти, Землі треба! Землі! „Росія матушка“ ширізна, а тут не має де повернутись. Там десь Сибір несходима, а тут...

Ні! Годі! Чи ж то тільки світа, що у вікні? Геть звідсіль! Землю шукати, битись, дертися за неї, хоч ціною життя свого, бо що значить воно без землі? Що за життя, коли людина з дня на день, з року на рік перебивається, гірко працює і ледви на кусень хліба та личаного постола заробить?

І прочуває Матвій, що десь в кацапії дешева земля — двадцять — тридцять карбованців, продається. Думав, думав і одного ранку каже Насті:

— Щоб то стара, коли б отак десятинок двадцять — тридцять ми мали?...

— Що, тобі сниться, чи що? — каже Настя.

— Не сниться. Он у кацапії, кажуть, земля дешева. Готуйно мені торбу з хлібом, поїду оглянути її.

— Чи ти з глузду зіхав? — сіпнула Настя. Чи ж би ми покинули наш Дермань, церкву, рідню, рідні могили і поволоклися б чорт зна куди в світ за очі?! О-о-о! Це вже ніколи. Тут родилась, тут вмірати хочу. Уже й так виволік нас, бо-зна куди з села, де ані людини живої нема...

— Дурна ти, бабо. Рідня та могили тебе не нагодують...

Хочеш тут з голоду пухнути? Що буде, коли кості мої відмовляться тягати лома.

Глянь, он руки повитягав з ключин, жили як провози винаються зі шкури, а що маємо? Ти ж не забудь, що он ще ті бахурі ростуть.

— Ну, як собі знаєш, а я присягну, що не піду в такий світ. Хто зна, що там за люди живуть. Може у них і церкви не має, і гутірка у них якась кацапська...

Не піду.

— Ет, що з впертою бабою порадишся! І на цьому розмова скінчилася.

Матвій обдумував свій намір далі. Ходив у село, щоб більше розчутися про ті землі та порадитися, а після почав шукати

